

також ряд правових наслідків. Наприклад, виникнення права вимагати повернення своєї речі, залежність здійснення цього права від волі володільця або взагалі припинення такого права, припинення права власності тощо. Всі ці питання мають не тільки теоретичне, а й велике практичне значення.

Список бібліографічних посилань

1. Узагальнення ВССУ: захист права власності // Законодавство України. Кодекси, закони, постанови, судові узагальнення. URL: <https://zakon.osmark.com.ua/uzaagalyennya-vssu-zakhyst-prava-vlasni/> (дата звернення: 06.03.2018).

2. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіц. сайт. URL: http://www.sc.gov.ua/ua/postanovi_zh_2014_rik.html (дата звернення: 06.03.2018).

3. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 червня 2016 року (справа № 6-3029цс15) // Верховний Суд України : офіц. веб-сайт. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/37EA7B880DEA5FF6C2257FE8004A7699> (дата звернення: 06.03.2018).

4. Стаббингс и другие против Соединенного Королевства (Stubbings and others) : постановление Европейского Суда по правам человека от 22 окт. 1996 г. // Сайт Олега Анищика о подаче жалоб против России в Европейский Суд по правам человека. URL: http://european-court.ru/uploads/ECHR_Stubbings_and_Others_v_the_United_Kingdom_22_10_1996.pdf (дата звернення: 06.03.2018).

5. ОАО «Нефтяная компания «ЮКОС» (ОАО Neftyanaya Kompaniya «YUKOS») против Российской Федерации : постановление Европейского Суда по правам человека от 20 сент. 2011 г. // Гарант.ру: инфор.-прав. портал. URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70059678/> (дата звернення: 06.03.2018).

Одержано 12.03.2018

УДК 347.721:347.983

Інна Валентинівна Спасибо-Фатєєва,

професор кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії правових наук України

КОРПОРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА КОРПОРАТИВНІ СПОРИ

Поява в 90-х роках минулого сторіччя корпоративних прав в українському правовому середовищі викликала чимало питань стосовно їх розуміння та правової природи. Висловлювалися абсолютно протилежні бачення цього феномену, що демонструвало принаймні їх особливість в порівнянні з відомими видами суб'єктивних цивільних прав. Спори точилися навколо таких питань: 1) чи є корпоративні права взагалі цивільними правами, зокрема, чи не побудовані вони по моделі «влада-підкорення»? 2) якщо вони є цивільними правами, то до яких з відомих видів цих прав відносяться корпоративні права –

майнових чи особистих немайнових? 3) якщо вони є майновими, то зобов'язальними чи речовими?

На всі ці питання робилася спроба відповісти автором цих тез [1–6], але від правильної відповіді залежить і дієвість захисту корпоративних прав, чому буде присвячена безпосередньо моя доповідь. Тому ми вимушені торкатися правової природи цих питань знов і знов, допоки не настане остаточне та однозначне їх розуміння.

Натомість, крім зазначених спірних моментів, з'явилися й інші, що підвищують ступінь ускладненості сутності корпоративних прав. Ними ми зобов'язані не лише господарському, а й процесуальному законодавству, яке містить визначення корпоративних спорів, а через це й його сторін, тобто учасників корпоративних відносин. Відповідна норма Господарського процесуального кодексу України (ГПК) неодноразово зазнавала змін, що негативно позначилося на рівні захисту корпоративних прав. Так, спочатку в п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК встановлювалося, що господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером). Тим самим господарсько-процесуальне законодавство відітнуло з усіх мислимих варіантів корпоративних правовідносин (що виникають, змінюються і припиняються відносно корпоративних прав відповідно до ч. 3 ст. 167 Господарського кодексу (ГК) України) лише ті, які мають місце в господарських товариствах. В результаті не було ясно, чи спори з інших корпоративних відносин не підвідомчі господарському суду, чи інших корпоративних відносин і не повинно бути, якщо їх учасником є не господарське товариство, а інша так звана господарська організація.

Все це залишалось тривалий час невіршеним і давало поживу для багатьох дискусій. На практиці ж виходило, що спори, пов'язані зі здійсненням та захистом корпоративних прав учасників господарських товариств, розглядали господарські суди, а подібні до них спори щодо прав членів кооперативів, засновників приватних підприємств та інших подібних організацій – суди загальної юрисдикції. На це звертали увагу й вищі судові інстанції [7, п. 2, 3]. Втім така ситуація викликала масу нарікань, і судова практика піддала розширеному тлумаченню норму п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України, принципово змінивши свою ж позицію, не чекаючи внесення змін до законодавства [8].

Такі зміни з'явилися в 2013 р., редакція ст. 12 ГПК України була змінена, місце господарських товариств як учасників спорів, що виникають з корпоративних відносин, зайняли юридичні особи [9]. Модифікації ця стаття піддалася ще в 2017 р внесенням доповнень щодо обов'язків учасників [10] і практично в такому вигляді перекочувала в п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК в новій редакції [11].

Однак такі удосконалення процесуального законодавства ще більш кардинально відбулися на самому понятті корпоративних правовідносин. Згідно ч. 3 ст. 167 ГК України вони складаються з приводу корпоративних прав, позначених в ч. 1 цієї статті. При цьому тут не йдеться про суб'єктний склад таких правовідносин. У доктрині і в початковій редакції ч. 4 ст. 12 ГПК такими визнавалися *учасники та господарські товариства*. Однак уже в наступних редакціях спорами з корпоративних правовідносин були визнані і виникають між *учасниками* (засновниками, акціонерами, членами). Тим самим процесуальне законодавство втрутилося в матеріальне, встановивши суб'єктний склад корпоративних правовідносин.

Виходить, що корпоративними можуть бути відносини (а) між учасником і «організацією корпоративного устрою» (назвемо її хоча б так, оскільки ті терміни, якими оперує ГК України, взагалі вводять в оману) та (б) між самими учасниками. Висловимо з цього приводу свої застереження та міркування.

По-перше, слід чітко визначитися з тим, в якій організації складаються корпоративні правовідносини: (а) у всіх господарських товариствах чи лише в товариствах з обмеженою і додатковою відповідальністю та акціонерних товариствах; (б) чи немає перешкод для існування корпоративних відносин в господарських товариствах з одним учасником; (в) чи можна віднести до корпоративних правовідносини в інших підприємницьких товариствах, зокрема у виробничих кооперативах і, нарешті, (г) чи є підстави вважати відносини в невідприємницьких товариствах корпоративними?

Однозначної відповіді на ці питання не може бути надане доки законодавець не визначить поняття корпоративних правовідносин в ЦК України (а не в ГК і не в процесуальному законодавстві). При цьому має бути встановлено наступне.

➤ Між ким складаються правовідносини з приводу здійснення корпоративних прав: це організація та її учасники, які причетні до неї. Саме між цими суб'єктами існує корпоративний зв'язок, адже саме для цього й було створено організацію як юридичну особу. Якби корпоративні правовідносини виникали між особами (учасниками), то для цього й організація не потрібна. Для корпоративних правовідносин важливо те, що їх стороною має бути лише суб'єкт, від якого залежить здійснення корпоративних прав, тобто який саме й призначений для цього. Тут також криються й витоки найважливішого правила: організація потрібна для учасників, в інтересах яких її створено і завдяки їй буде спрощене досягнення тієї цілі, якої вони прагнуть. В дійсності ж трапляється так, що саме до організації учасники висувають позовні вимоги, оскільки не порушуються їхні права.

➤ Стосовно того, які саме організації можуть ставати суб'єктами корпоративних правовідносин, то не всі господарські організації можуть ними бути. Ними не можуть бути не лише так звані унітарні підприємства (державні, комунальні) та установи, які названі господарськими організаціями (п. 1 ч. 2 ст. 55 ГК України), а й повні та командитні товариства, основою яких є не корпоративні, а договірні правовідносини.

➤ Слід визначитися з тим, чи матимуть місце корпоративні правовідносини в компаніях однієї особи взагалі та в національних (державних) акціонерних товариствах зокрема, оскільки по суті таких правовідносин в них не складається.

➤ Варто відмовитися від вживання у визначенні корпоративних прав посилання на частку в майні господарської організації, оскільки інакше немає жодного варіанту запобігти протиріччю з правовим режимом спільної власності.

Для відповіді на інші питання слід встановити критерії віднесення правовідносин до корпоративних, в якості яких мають бути визнані наявність в організації: статутного капіталу, поділеного на частки; органів управління (для здійснення корпоративного управління як власне втілення корпоративних правовідносин); мети отримання прибутку, завдяки чому стає можливим забезпечення здійснення корпоративного права на отримання дивідендів.

Таким критеріям відповідатимуть лише підприємницькі товариства, але за виключенням: (а) повних та командитних з названих вище причин; (б) тих господарських товариств, в яких не допускається розподіл прибутку між учасниками (біржі); (в) виробничих кооперативів (відносини в яких мають дещо іншу правову природу, що доводить становлення окремої гілки правовідносин – кооперативних). Невідприємницькі товариства не можуть вважатися суб'єктами корпоративних правовідносин, оскільки у їх учасників відсутні корпоративні права в тому їх загальноприйнятому розумінні, яке бере витоки в розподілі прибутку між учасниками. Оскільки невідприємницькі товариства хоч і вправі здійснювати підприємницьку діяльність, але без розподілу прибутку, то і про корпоративні права тут йти не може.

Отже, саме такі підходи мають бути однозначно встановлені в нормах матеріально-го права (ЦК України). Щодо процесуального права, тобто задля вирішення спорів, що виникають між товариством та його учасником, має бути запроваджена одна з двох моделей. Перша: якщо є необхідність у зосередженні розгляду всіх подібних категорій спорів в судах однієї юрисдикції, то про це має зазначатися в ГПК України за аналогію з корпоративними спорами. Друга: якщо такої необхідності немає, то спори між невідповідними товариствами та їх учасниками/членами мають бути підвідомчі судам загальної юрисдикції.

На останок слід звернути увагу ще на три аспекти можливих спорів в площині набуття або припинення корпоративних прав та корпоративного управління.

1) Часто на практиці постає питання про здійснення «права на частку» / «права на акцію», а не «прав з частки» / «прав з акції». А саме останні й є корпоративними. Водночас щільний зв'язок цих прав, що стосуються власне одного об'єкта (частки або акції) приводить до того, що ці права перетинаються. А спори з приводу здійснення одного з них чіпають й друге. Наприклад, відчуження частки (договірні правовідносини) порушують переважне право учасника господарського товариства, який хотів би придбати цю частку. Загальноприйнято при цьому вважати таке право корпоративним. Або: придбання частки сторонньою особою (договірні правовідносини) з додержанням переважного права інших учасників при відчуженні такої частки, тим не менш, не дозволяє їй належним чином здійснювати корпоративні права внаслідок того, що не були внесені зміни до статуту товариства та державного реєстру.

2) Якщо учасники товариства уклали між собою корпоративний договір, то відносини між ними будуть договірними, а не корпоративними. Проте, укладення цього договору має за мету вплинути на здійснення корпоративних прав, на корпоративне управління. Тому ця категорія спорів також має бути окремо позначена в ГПК як такі, що розглядаються господарськими судами.

3) Постійно спостерігається перетинання трудових та корпоративних прав, якщо йдеться про зміщення з посади, переобрання, відсторонення виконавчого органу, що також потребує однозначності в тому, які правовідносини при цьому складалися та які права порушені.

Список бібліографічних посилань

1. Спасибо-Фатеева І. В. Правова природа корпоративних правовідносин. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 5. С. 87–99.
2. Спасибо-Фатеева І. В. З'ясування поняття та змісту корпоративних відносин та корпоративних прав як передумова вирішення корпоративних спорів. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 99–104.
3. Спасибо-Фатеева І. В. Деякі аспекти вирішення корпоративних спорів: співвідношення цивільного та трудового регулювання. *Юридичний радник*. 2008. № 3. С. 6–11.
4. Спасибо-Фатеева І. В. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1. С. 150–155.
5. Спасибо-Фатеева І. В. Регулирование корпоративных отношений в гражданском кодексе Украины. *Право Украины*. 2012. № 5–6. С. 150–168.
6. Спасибо-Фатеева І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.
7. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08> (дата звернення: 11.04.2018).

8. Узагальнена довідка Вищого господарського суду України за результатами узагальнення судової практики вирішення спорів про корпоративне управління та реалізацію корпоративних прав // URL: <http://www.metodrada.com.ua/data/Узагальнення%20довідка.doc> (дата звернення: 11.04.2018).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : закон України від 10.10.2013 № 642-VII // БД «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-18> (дата звернення: 11.04.2018).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах : закон України від 23.03.2017 № 1983 VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-19> (дата звернення: 11.04.2018).

11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 11.04.2018).

Одержано 14.04.2018

УДК 347.1

Євген Олегович Харитонов,

завідувач кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії правових наук України

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Поняття «інформаційне суспільство», як таке, що має безпосередній стосунок до інформації та інформаційних технологій, останнім часом широко вживається у різноманітному контексті. Разом із тим, не менш поширеними є категорія «громадянське суспільство» та невід'ємно пов'язана з ним категорія «приватне право». Ця обставина зумовлює необхідність з'ясування співвідношення між ними, оскільки наразі від цього залежить ефективність правотворчості та правозастосування.

Приступаючи до з'ясування співвідношення категорій «інформаційне суспільство», «громадянське суспільство», враховуємо ту обставину, що термін «інформаційне суспільство» (information society) вживається у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі – є: 1) суспільство, в якому виробництво, розподіл і споживання інформації є основною сферою діяльності; 2) суспільство нового типу, що формується внаслідок вибухового розвитку та конвергенції інформаційних та комунікаційних технологій, в якому головною умовою добробуту стає знання, здобуте безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не має меж; яке сприяє